

Rukopis Eduarda Richtera a savci Osoblažska – doplněk

Manuscript of Eduard Richter and mammals of Osoblah region – annex

Jiří J. HUDEČEK

Hraniční 151 & 230, CZ–742 83 Klimkovice

došlo 23. 10. 2003

Abstract. RICHTER's manuscript on the fauna of the Osoblah region written in 1890 is a “raw” list of species with general remarks on their biology. In mammals, localities are completed for only 4 species out of 33. E. RICHTER himself was not a faunist and did not describe the origin of his messages, so even from only this point of view their value is very disputable. Similar completing lists of fauna appeared in “Natural History of Moravia” as well as in the Czech literature after 1897.

Obratlovce v Richterově rukopise celkově zpracovali HANÁK & HUDEČEK (2000)¹⁾. Podíl práce vojenského lékaře a historika Eduarda RICHTERA (1821–?1897) v přírodních vědách je nepatrný. Nelze mu však upřít celkové zásluhy o vlastivědnou práci a poznání historie (HANÁK & HUDEČEK 2002). Kritický rozbor obsahu rukopisu dosud nevyšel (HUDEČEK & HANÁK, v tisku). Např. již MAJKUS (1998) Richterův přínos zhodnotil slovy: “v botanickém a zoologickém přehledu autor (tj. RICHTER) neuvádí konkrétní lokality a tak jeho seznamy jsou pro další faunistická studia bezcenná”. Jeho názor se dotýká i savců. Na foliích 39–40b zapsal E. RICHTER lokality jen u čtyř z 33 druhů (= *Meles meles*, *Mustela lutreola*, *Lutra lutra*, *Cricetus cricetus*). Hodnota “holého” soupisu druhů je tedy velmi nízká, většinou pouze na rovině pravděpodobné lokality “Osoblahy”. Zde je nutno rozlišovat mezi hodnotou historickou, tedy že v 19. století došlo k pokusu o sestavení soupisu savců na Osoblažsku a velmi spornou hodnotu exaktní, tedy pro současné “praktické využití”.

Údaje se dají užít s velkou odvahou jako dubiózní; jako faktické nelze brát údaje o *Neomys fodiens* (možná záměna s *N. anomalus*), *Erinaceus europaeus* (nebo *E. concolor*), *Plecotus auritus* (nebo *Plecotus austriacus*) aj. (HANÁK & HUDEČEK 2000, HUDEČEK & HANÁK, v tisku). Názor, že E. RICHTER “uvedl *Plecotus auritus*, ale ve skutečnosti mohl nalézt podobného *P. austriacus*” atd. (ŠUHAJ & KUZNÍK 2002: 189), když tento druh nebyl “v té době” vůbec rozlišován (BAYER 1894) nelze akceptovat, neboť E. RICHTER ho nemohl nalézt. *E. europaeus* dělili “v té době” na “psi” a “prasečí” ježky (KOTAL 1890). Takovéto údaje jsou vágní a je nutné je odmítnout neboť není již možná druhová verifikace. Musíme je posuzovat jen v rovině znalostí na konci 19. století. Je potřebné rozlišovat časové pásmo těchto starých zpráv.

Chowanetzova kniha (CHOWANETZ 1890) je psána jako zjevná komparace k Richterovu rukopisu (HUDEČEK & HANÁK, v tisku, HANÁK & HUDEČEK 2002). CHOWANETZ zcela vynechal *Mustela lutreola*. Proč tak učinil ještě za Richtera života? Určitě ne pro “zřejmé vyhubení v době vydání publikace” (ŠUHAJ 2002), neboť vynechal i jiné savce, jinak zcela běžné (např. *Eptesicus serotinus* a jiné obratlovce). Nomenklatoricky je rukopis E. RICHTERA velmi obtížný a archaický. Malý rozsah a chudost přírodovědeckého podílu dokazuje, že E. RICHTER nebyl “faunistou”, natož “polyhistorem”, ač významným historikem skutečně byl a zajímal se také o geologii a botaniku. Není jisté, kdy údaje získával, neboť jak sám napsal, v osoblažské enklávě pracoval již od roku 1840 (RICHTER in litt., folium 38).

Vymezení Osoblažska je k r. 1890, tedy kdy byl rukopis sepsán, jednoznačné. V roce 1849 byl vytvořen politický okres Krnov se soudními okresy Albrechtice (20 obcí), Krnov (23 obcí) a Osoblaha (32 obcí). Ale k roku 1873 vzniká samostatný soudní okres Jindřichov, který po celou dobu své existence zahrnoval jen 8 obcí a k okresu Osoblaha příslušelo tedy jen 24 obcí (CHOWANETZ 1890, BARTOŠ et al. 1994, mapka: HANÁK & HUDEČEK 2000). Jako historik v širším kontextu samozřejmě nemohl E. RICHTER vynechat obec na Jindřichovsku.

Jaké bylo vlastně Richterovo křestní jméno? ŠUHAIJ & KUZNÍK (2002) tvrdí, že buď Eduart nebo Eduard, popř. se podepisoval "starobylou" formou Edwart (str. 185, sic!). V předchozích částech psali, že se psal "starobylou" formou Eduart. Křestní jméno uváděli různě²⁾. Jak je to skutečně? RICHTER (1867a) sám sebe pojmenovává Edwartem, následně (RICHTER 1867b) Edwartem M. Později je uváděn jako Eduard (ANONYMUS 1891). Ekvivalentem českému slovu Eduard je v německém jazyce Edvard. Jméno užívali i v českém jazyce (= Edvard ŠVÁB, cf. ANONYMUS 1900a). Je-li v anglickém jazyce Edward, pak očividně RICHTER v jisté době svého života tíhnul také k anglickému znění svého jména.

ŠUHAIJ & KUZNÍK (2002) napsali, že "HANÁK & HUDEČEK (2000) zařadili mezi volně žijící savce králíka divokého (*Oryctolagus cuniculus*)". RICHTER (1890) však uvedl pouze králíka domácího (*Oryctolagus cuniculus* f. *domesticus*). Text na str. 40 originálu je totiž zcela jednoznačný: "Kaninchen (*Lepus cuniculus*). Zwei Arten als Haustihere". Autor měl zde na mysli dvě plemena domácích králíků. Podobný obrat (viele Arten) totiž použil i u psa domácího. Za základ berme faktum, z názvu *Lepus caniculus* nikde nevyplývá, že šlo o "králíka domácího", jak to uvedli ŠUHAIJ & KUZNÍK (2002). Ve folii 40 je zapsán "Kaninchen, *L. caniculus*" (nikoliv *cuniculus*, sic!). Je to králík (*O. cuniculus*) a u něj je v německém jazyce rozlišována forma "Hauskaninchen", tedy "domácí králík" (cf. MEYER 1871: 882). O "domácím králíkoví" E. RICHTER (in litt.) nic nepíše, ačkoliv domácí savce i jiná domácí zvířata rozlišoval (např. "*Sus scrofa domestica*", folium 40). Doplnující poznámka o dvou chovaných formách nedokazuje, že E. RICHTER tím mínil "domácího" králíka, zvláště, chybí-li podrobný lokální rozbor historie *O. cuniculus*. SCHMIDT (1795) jej ještě na konci 18. století pro území Čech řadí k "chovaným" savcům a zmiňuje, že byl "různotvárným" druhem, chovaným v bytech. Nízkou početnost králíků ještě na konci 19. století vyjadřuje statistika, kdy v roce 1899 bylo zastřeleno ve Slezsku 35.041 zajíců, ale jen 683 králíků (ANONYMUS 1900b). CHOWANETZ (1890) ale *O. cuniculus* řadí na Osoblažsku k volně žijícím savcům Osoblažska (přes pozn., že je jen chován), ale také odděleně k domácím zvířatům^{3,4)}. I to podporuje možnost dvojakého výkladu.

E. RICHTER (in litt.) nic nepíše o *M. arvalis*. Na folii 40 je uvedeno "Brandmaus, Feldmaus, *Mus agrarius*". Je nepravděpodobné a zcela absurdní, že by ve stejném řádku před vědeckým názvem zapsal německým názvem dva tak nápadné a rozdílné druhy hlodavců. Název "Feldmaus" spojuje E. RICHTER s *Apodemus agrarius*. Jako "Feldmaus" (= polní myš) byla ale *A. agrarius* v českých zemích skutečně zapisována (SCHMIDT 1795), od toho česky "myš rolní" (JIRSIK 1927). Z hrabošů zná E. RICHTER (in litt.) jen "*Mus* vel *Hypudacus amphibius*" = *Arvicola terrestris* (folium 40). Na skutečnosti nic nemění, že *A. agrarius* i *M. arvalis* zapsal CHOWANETZ (1890) jako "Brandmaus" a "Feldmaus"⁵⁾. ŠUHAIJ & KUZNÍK (2002) k *M. arvalis* tvrdí, že E. RICHTEROVI "zřejmě nedopatřením vypadal latinský název z textu", že "poznámka k biologii" charakterizuje spíše *M. arvalis*⁴⁾ a tento druh se označoval německým výrazem "Feldmaus". Richterův zápis je jen o *A. agrarius* (cf. HANÁK & HUDEČEK 2000).

¹⁾ ŠUHAIJ & KUZNÍK (2002: 185) uvedli: "Faunistické a floristické údaje z jeho rukopisu nebyly dosud plně využity. Většinu údajů o obratlovcích převzal z tohoto rukopisu do vlastivědné příručky o Osoblažsku CHOWANETZ (1890). OPRAVIL (1963) se zmínil pouze o několika druzích obratlovců, další informace použili až HANÁK & HUDEČEK (2000)." – V první části o mihulích a rybách je ale ŠUHAIJEM & KUZNÍKEM (2001c) napsáno: "Faunistické a floristické údaje z jeho rukopisu nebyly až na nepatrné výjimky dosud využity (OPRAVIL 1963)". – Následně ŠUHAIJ & KUZNÍK (2001b: 227) uvedli: "Faunistické a floristické údaje z tohoto rukopisu nebyly až na nepatrné výjimky dosud využity a není uveden ani v ornitologických bibliografiích. Pouze o několika druzích obratlovců se zmínil OPRAVIL (1963)". – V jiné části ale ŠUHAIJ & KUZNÍK (2001a: 149) píší: "Faunistické údaje z jeho rukopisu nebyly až na nepatrné výjimky dosud užity (OPRAVIL 1963). Jednotlivé údaje z tohoto rukopisu byly interpretovány nesprávně. Např. BENEŠ & HUDEČEK (1992) napsali ... HANÁK & HUDEČEK (2000) zase identifikovali ... chybně ..." – ŠUHAIJ (2002: 384) píše doslovně:

“O souhrné zhodnocení vertebratologických údajů v rukopise RICHTERA (1890) se pokusili HANÁK & HUDEČEK (2000). V jejich identifikaci starých synonym jsou však chyby a několik druhů vypustili”. Pokud je mi známo, citaci RICHTEROVA rukopisu v souvislosti s obratlovci (obojživelníci, plazi) poprvé do bibliografie zařadil HUDEČEK (1992), potažmo BENEŠ & HUDEČEK (1992).

²⁾ ŠUHAIJ & KUZNÍK (2001a: 149) napsali Eduard, a na str. 150, že se sám podepisoval starobyloou formou Eduart), na str. 153 Eduart. – Jinde (ŠUHAIJ & KUZNÍK 2001b) mají v celém textu Eduart. – ŠUHAIJ & KUZNÍK (2001c) uvedli na str. 259 v nadpisu Eduard a že se starobyle psal Eduart, na str. 260 je Eduart. – ŠUHAIJ (2002) píše v celém textu Eduard, ale v anglickém nadpisu na str. 383 je Eduard, v anglickém souhrnu na str. 385 je Edwart a v tomtéž souhrnu na str. 386 je Eduard. V článku je dále citace naší práce (HANÁK & HUDEČEK 2000) kde píše “Eduart”, ale my máme “Eduard” (viz str. 94). – U savců mají ŠUHAIJ & KUZNÍK (2002) v nadpisu na str. 185 Eduart, v textu na str. 185 Eduard a že se sám podepisoval starobyloou formou Edwart), na str. 187, 189: Eduard. – Tato nejednotnost nedovoluje badatelům přesnou orientaci v tom, jak se RICHTER vlastně jmenoval.

³⁾ ŠUHAIJ & KUZNÍK (2002, str. 188) uvedli, že “HANÁK & HUDEČEK omylem doplnili do svého přehledu vrápence (*Rhinolophus* sp.). RICHTER ho ve svém seznamu ale neuváděl”. – Mají pravdu, ale Šuhaj měl v rukou rukopis naší kritické práce, která dosud nevyšla tiskem (redakci předán k 5. 10. 2001) a mohl věc přesně popsat. Doslova je tam napsáno: “Chybným načtením Richterova paleografického textu (fol. 40) bylo v seznamu autory uveden vrápenec, což zde opravuji”. – V tomto rukopise se dá dočíst poprvé také o CHOWANETZOVĚ (1890) tištěné komparaci k Richterově rukopisu, o které ještě ŠUHAIJ & KUZNÍK (2001a, b, c) nic nevědí, což sami dokazují textem, že “jsou údaje E. RICHTERA cenné, protože jsou jedinými historickými údaji o ptácích Osoblažska, které jsou k dispozici” nebo “údaje o druzích obojživelníků ... a ... plazů ... jsou cenným příspěvkem pro rekonstrukci dřívějšího rozsahu jejich rozšíření, protože se jedná o jediné historické faunistické údaje z Osoblažska (okr. Bruntál).”

⁴⁾ CHOWANETZOVO (1890) pojetí je dvojaké. Zcela odděleně od “volně žijících” zapsal ještě tyto “domácí” savce: *Lepus cuniculus*, *Felis domestica*, *Canis familiaris*, *Sus scrofa domestica*, *Capra hircus*, *Ovis aries*, *Bos taurus*, *Equus asinus* a *E. caballus*. Zmiňuje je ale i v seznamu “volně žijících” savců.

⁵⁾ CHOWANETZ (1890: 23) píše u *M. arvalis*: “malý, ale velmi škodlivý, stává se pohromou země”, u *A. agrarius*: “v polích, setbě nanejvýš škodlivá, při silných rozmnoženích je útrapou”.

PRAMENY

Zemský archiv v Opavě, RICHTER E., in litt.: 13. Naturgeschichtliches. In: *Die Landschaft Hotzenplotz*. Ms.

LITERATURA

- ANONYMUS, 1891: Zur mähr.-schles. Biographie. CCLXXX. Eduard Richter. *Not.-Bl. Mitt. Ges. Ackerb. Brünn*, 7: 49–50.
- ANONYMUS, 1900a: Zabit stromem. (Edvard Šváb). *Opav. Týd.*, 31(59): 3.
- ANONYMUS, 1900b: Odšťel zvíře ve Slezsku roku 1899. *Opav. Týd.*, 31(32): 3.
- BARTOŠ J., SCHULZ J. & TRAPL M., 1994: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Sv. 13. Okresy Bruntál, Jeseník a Krnov*. Universita Palackého, Olomouc.
- BAYER F., 1894: *Prodromus českých obratlovců*. A. Wiesner, Praha.
- BENEŠ B. & HUDEČEK J., 1992: Želva bahenní (*Emys orbicularis*) na severní Moravě a ve Slezsku. *Čas. Slez. Muz. (A)*, 41: 179–183.
- HANÁK F. & HUDEČEK J., 2000: Eduard Richter a jeho soupis obratlovců Osoblažska. *Sbor. Bruntál. Muz.*, 2000: 94–101.
- HANÁK F. & HUDEČEK J. J., 2002: Lokální prameny v ornitologii (a zoologii vůbec) a otázka jejich kritické interpretace v moderní faunistické literatuře na příkladu práce Edwarta Richtera. *Ptáci kolem nás*, 2002(2): 10–11.

- HUDEČEK J., 1992: Bibliografie batrachologické a herpetologické literatury území severní Moravy a Slezska. *Čas. Slez. Muz. (A)*, **41**: 259–268.
- HUDEČEK J. & HANÁK F., v tisku: Historik Edwart M. Richter a ptáci (a další obratlovci) Osoblažska. *Acrocephalus*.
- HUDEČEK J. J. & HANÁK F., 2002: Ptáci v Chowanetzově soupisu obratlovců Osoblažska. *Vlastivěd. Listy, Opava*, **28**(2): 33–34.
- HUDEČEK J., HANÁK F. & BENEŠ B., 2001: Krysa obecná (*Rattus rattus*) a její historický výskyt na Moravě a ve Slezsku. *Čas. Slez. Muz. (A)*, **50**: 170–174.
- CHOWANETZ J., 1890: a) Thierreich. Pp.: 22–23. In: CHOWANETZ J. & WURST A. (eds.): *Der Hotzenplotzer Schulbezirk*. Verlag A. Wurst, Damasko bei Röhersdorf.
- JIRSÍK J., 1927: *Brehmův život zvířat. Ssavci. Díl IV. Sv. II*. Nakladatel J. Otto, Praha.
- MAJKUS Z., 1998: Příspěvek k poznání arachnofauny Osoblažska. *Acta Fac. Rer. Nat., Biol.-Ecol. Univ. Ostrav.*, **4–5**(165): 93–104.
- MEYER J. (ed.), 1871: Kaninchen (Lampert, *Lepus caniculus* L.). P.: 882. In: *Meyers Hand-Lexikon des allgemeinen wissens in einem Band. Zweite Hälfte*. Verlag des bibliographischen Instituts, Leipzig.
- KOTAL Č., 1890: *Život zvířat. Ssavci. Díl I. 2. vydání*. Nakladatel J. Otto, Praha.
- OPRAVIL E., 1963: Z minulosti vlastivědného výzkumu Osoblažska. *Zpr. Slez. Úst. ČSAV v Opavě, Přír. Vědy B*, **125**: 9.
- RICHTER E., 1867a: Beiträge zur Chronik der Stadt Hotzenplotz vom Jahre 1545–1805. *Not.-Bl. Mitt. Ges. Ackerb. Brünn*, **8**: 61–62.
- RICHTER E., 1867b: Beitrag zur Geschichte des olmützer fürsterzbischöfliches Kammergutes und Dorfes Jaktar. *Not.-Bl. Mitt. Ges. Ackerb. Brünn*, **8**: 57–60.
- SCHMIDT F. W., 1795: Versuch eines Verzeichnisses aller in Böhmen bisher bemerkten Thiere. Pp.: 1–103. In: SCHMIDT F. W. (ed.): *Sammlung physikalisch-ökonomischen Aufsätze. Ersten Band*. J. G. Calve, Prag.
- ŠUHAJ J., 2002: Polyhistor Eduard Richter – průkopník faunistického výzkumu Osoblažska v 19. století. *Sbor. Přír. Klubu Uherské Hradiště*, **7**: 383–391.
- ŠUHAJ J. & KUZNÍK H., 2001a: Obojživelníci (Amphibia) a plazi (Reptilia) Osoblažska (okr. Bruntál) v letech 1860–1890 v rukopise Eduarda Richtera. *Fauna Bohem. Septentr.*, **26**: 149–158.
- ŠUHAJ J. & KUZNÍK H., 2001b: Ptáci Osoblažska (okr. Bruntál) v letech 1860–1890 v rukopise E. Richtera. *Čas. Slez. Muz. (A)*, **50**: 227–233.
- ŠUHAJ J. & KUZNÍK H., 2001c: Míhule (Cephalaspidimorphi) a paprskoploutvé ryby (Actinopterygii) Osoblažska (okr. Bruntál) v letech 1860–1890 v rukopise Eduarda Richtera. *Sbor. Přír. Klubu Uherské Hradiště*, **6**: 259–267.
- ŠUHAJ J. & KUZNÍK H., 2002: Savci Osoblažska (okr. Bruntál) v letech 1860–1890 v rukopise Eduarda RICHTERA. *Lynx, n. s.*, **33**: 185–192.